

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Термін “дистанційне навчання” з’явився в публікаціях першого випуску Журналу Британського відкритого університету, а назви австралійського журналу Distance Education, канадського журналу Journal of Distance Education і американського журналу American Journal of Distance Education. Формальне визнання терміну “дистанційне навчання” відбулося у 1982 р., коли Міжнародна Рада з кореспондентської освіти змінила свою назву на Міжнародну Раду з дистанційної освіти [6, с. 30].

Сьогодні існує безліч поглядів на дистанційне навчання – від його абсолютізації як нової універсальної форми надання освітніх послуг, що може прийти замість традиційної, до зведення до набору засобів і методів передачі навчальної інформації.

Так, наприклад, одні дослідники стверджують, що термін “дистанційне навчання” означає таку організацію навчального процесу, при якій викладач розробляє навчальну програму, що головним чином базується на самостійному навчанні студента. Таке середовище навчання характеризується тим, що той, хто навчається, в основному, а найчастіше і зовсім відділений від викладача у просторі або у часі, в той же час студенти і викладачі мають можливість здійснити діалог між собою за допомогою засобів телекомунікації [3, с. 25]. Це глумачення підкреслює аспект самостійності студента в процесі дистанційного навчання, а також його фізичну і тимчасову віддаленість від викладача.

Російські популяризатори вважають дистанційне навчання новою педагогічною технологією, що відрізняється від традиційної, очної технології відсутністю безпосереднього контакту викладача і студента [2]. Вони ж говорять про те, що не слід ставити знак рівності між дистанційною і очною освітою, оскільки дистанційне навчання припускає не лише розширення спектру носіїв інформації та засобів доступу до них, але і наявність постійного спілкування між викладачем і студентом за телекомунікаційними каналами. Тому дистанційне навчання вони розглядають як включення в навчальний процес інформаційно-навчальної системи віддаленого доступу, заснованої на сучасних інформаційних технологіях.

© Павло Стефаненко, 2004

Російська енциклопедія професійної освіти визначає дистанційну освіту як цілеспрямоване і методично організоване керівництво навчально-пізнавальною діяльністю і розвитком осіб, які знаходяться у віддаленні від освітніх установ і тому не вступають у постійний контакт із його педагогічним персоналом [13, с. 273].

Аналізуючи дистанційне навчання, А. В. Хуторський відзначає такі його відмінні особливості:

- а) фізичний розподіл викладача і деяких або усіх тих, хто навчається, принаймні на велику частину навчального процесу;
- б) використання освітніх мультимедійних засобів і електронних ресурсів як на відстані, так і тих, що знаходяться в безпосередньому оточенні тих, хто навчається;
- в) забезпечення телекомунікацій між педагогами і тими, хто навчається, а також між ними самими;
- г) продуктивний характер освітнього процесу, тобто одержання як результату освітньої продукції, що відрізняється від тієї, що використовується в якості електронного освітнього середовища [12, с. 444-445].

Вчений правомірно стверджує, що дистанційне навчання не можна зводити лише до відокремлення заочного навчання, коли звичайна пошта замінюється на електронну, чи до простого переносу інформаційних технологій у сферу освіти. Під дистанційним навчанням він розуміє “навчання за допомогою засобів телекомунікацій, при якому віддалені один від одного суб’єкти навчання здійснюють навчальний процес, що супроводжується створенням освітньої продукції та їх внутрішніми змінами. Сучасне дистанційне навчання здійснюється в основному за допомогою технологій і ресурсів мережі Інтернет” [12, с. 445].

Американські фахівці в галузі дистанційної освіти вважають, що дистанційне навчання в найзагальнішому розумінні – це “інструкції до навчання, що передаються на відстані одному чи багатьом індивідам, розташованим в одному або декількох місцях” [8]. Згідно цього глумачення історія дистанційного навчання бере початок з 30-х років XIX ст., коли були створені курси кореспондентського навчання. Але з появою Інтернет роль дистанційного навчання різко змінилася й ототожнюється на цьому історичному етапі з новими комп’ютерними технологіями.

До числа переваг дистанційного навчання з використанням Інтернету Д. Н. Кечив [4, с. 19] відносить можливість навчатися тоді, коли це зручно, у будь-який час доби; можливість регулювати інтенсивність і привалість занять; можливість зв’язку з викладачем електронною по-

штоно або в режимі реального часу. Дуже важливим, на думку вченого, є той факт, що при дистанційному навчанні “не виникає особистих симпатій або антипатій викладача до студента. Відносна анонімність участі в дискусіях мережею Інтернет дозволяє вам задавати ті питання, що ви ніколи б не задали в реальній аудиторії” [4, с. 19].

Що ж стоюється вігнзязного погляду на цю проблему, то В. Ю. Биков [1] відзначає, що дистанційне навчання є однією з форм отримання неперервної освіти, покликаної реалізувати права людини на освіту й отримання інформації; вона є і буде існувати поряд із традиційними формами отримання освіти – очною, очно-заочною і вечірньою. Дистанційне навчання, згідно з В. Ю. Биковим, – це універсальна, синтетична, інтегральна, гуманістична форма навчання, що створює умови для тих, хто навчається, вона адаптована до базового рівня знань і до конкретних цілей того, хто навчається [1, с. 2].

На думку В. Семеня, “дистанційне навчання – це інтегральна, гуманна у своїй основі форма навчання, що базується на використанні широкого спектру традиційних і нових інформаційних технологій та їх технічних засобів, що використовуються для доставки навчального матеріалу, його самостійного вивчення, діалогового обміну між викладачами чи навчальною комп’ютерною програмою і тим, хто навчається, причому процес навчання в загальному випадку некритичний до їх відносин у просторі та часі, а також до конкретного затвердження” [11, с. 81].

На думку В. М. Кухаренка, дистанційне навчання ґрунтується на трьох складових: “відкритіе навчання, комп’ютерне навчання, активне спілкування з викладачем і студентами з використанням сучасних телекомунікацій” [7, с. 4]. Вчений підкреслює, що “головним у дистанційному навчанні є спілкування студента з викладачем і зі своїми колегами. Цей процес здійснюється з використанням електронної пошти, списку розсилки, телеконференцій” [7, с. 5].

Під дистанційним навчанням дослідник розуміє “технологію, що ґрунтується на принципах відкритого навчання, широко використовує комп’ютерні навчальні програми різного призначення та створює серевдовище для доставки навчального матеріалу та спілкування” [7, с. 60].

Для цієї технології, на думку вченого, характерна сильна пізнавальна мотивація, що створюється мережею Інтернет, та якість підготовки фахівця. Це й робить дистанційне навчання технологією навчання XXI століття. Саме посиленою мотивацією дистанційне навчання відрізняється від класичного, і з цим пов’язаний якісний стрибок, внаслідок чого його не можна назвати новим етапом у розвитку заочного навчання” [7, с. 60].

У цілому ж можна виділити два основні, істотно різні, з дидактичної точки зору, підходи до визначення смислу дистанційної освіти (А. В. Хуторський) [12, с. 44].

У першому під дистанційним навчанням розуміють обмін інформацією між педагогами і тими, хто навчається, за допомогою електронних мереж чи інших засобів телекомунікацій. Студент при цьому одержує навчальну інформацію і завдання щодо її засвоєння, а потім результати своєї самостійної роботи надсилає педагогу, який оцінює якість і рівень засвоєння матеріалу. При цьому особиста діяльність студента зі здобуття знань майже не організовується. Домінантою дистанційного навчання у другому підході виступає особистісна продуктивна діяльність того, хто навчається, яка відбувається за допомогою сучасних засобів телекомунікацій. Цей підхід припускає інтеграцію інформаційних і педагогічних технологій, що забезпечують інтегративність взаємодії педагога і студента, а також продуктивність навчального процесу. Навчання в даному разі здійснюється в реальному часі (чат, відеозв’язок і т. ін.), а також асинхронно (телеконференції за допомогою електронної пошти). Особистісний і телекомунікаційний характер навчання – основні ознаки дистанційного навчання цього типу. Ми додержуємося другого підходу і дистанційне навчання визначається як таке, що припускає одержання освітніх послуг на відстані, в основному, без відвідування вищого навчального закладу, за допомогою нових комп’ютерних і комунікаційних технологій і являє собою універсальну, синтетичну, інтегральну, гуманістичну форму навчання, що створює умови для студентів та адаптована до базового рівня знань і контрольних цілей студентів (В. Ю. Биков) [1, с. 2].

Характеризуючи виникаючі інколи протиріччя між формулюваннями заочного і дистанційного навчання, В. Кинельов відзначає: “В міру розвитку та застосування нових засобів комунікаційних та освітніх технологій, виникнення нових типів навчальних установ розширювався і словник термінів, що характеризують навчання без відриву від основної діяльності. Поряд із терміном “заочне навчання” стали вживатися такі поняття, як “навчання вдома”, “відкритіе навчання”, “навчання на відстані”. Так, у США найбільш широке розповсюдження одержав термін “незалежне навчання”, у Європі – “дистанційне”, в Росії – “заочне”. Однак слід підкреслити й інше: сучасний рівень розвитку інформаційних та комунікаційних технологій виводить дистанційне навчання на зовсім інший якісний рівень розвитку, що дозволяє забезпечувати ефект безпосереднього спілкування між

викладачем і тим, хто навчається, що є перевагою і відмінною рисою очного навчання. Таким чином, новий етап розвитку дистанційної освіти дозволяє говорити про його нову форму, що інтегрує в собі раніші відомі системи очного та заочного навчання. Значною мірою саме нові технологічні й освітні можливості ініціювали бурхливий розвиток системи дистанційної освіти в останні десятиліття” [5, с. 7-8].

Аналізуючи заочну і дистанційну освіту, В. І. Овсянников зазначає, що “дистанційна освіта — це узаконена форма освіти. При цьому дистанційна освіта — це не освітнє середовище і не освітні технології, і, тим паче, не інформаційні та комунікаційні технології (КТ) як такі. Як і очна освіта, дистанційна (заочна) освіта має визначене освітнє середовище (до якого входять навчальні та методичні матеріали, додаткові інформаційні ресурси — бібліотека, обладнання місця для занять тощо) і технології (тобто сукупність методів, засобів і прийомів, за допомогою яких забезпечується цілеспрямована взаємодія між учасниками освітнього процесу в освітньому середовищі)” [9, с. 65].

У статті Є. С. Полат “Теорія і практика дистанційного навчання” проаналізовано категорії і поняття дистанційного навчання й освіти, а також їх відмінні риси. Є. С. Полат зазначає: “Коли ми говоримо про дистанційне навчання, ми припускаємо наявність у цьому процесі викладача і того, хто навчається, їх спілкування. У цьому полягає принципова різниця, концептуальна відмінна дистанційного навчання від систем і програм самоосвіти, з якими ми маємо справу при роботі з автономними курсами на відеокасетах, телевізійними і радіокурсами, при роботі з комп’ютерними програмами, програмами на компакт-дисках” [10, с. 37].

Як зазначає цей дослідник, застосовувати термін “дистанційний” не можна, коли мова йде “про самостійну роботу будь-кого (у широкому розумінні цього слова) з навчальною програмою, інформаційно-освітніми ресурсами на різних носіях. Поняття дистанційності застосовується до тієї форми навчання, в якій викладач і студент знаходяться один від одного на відстані, що надає навчальному процесу специфічних форм взаємодії” [10, с. 38].

Учений правомірно підкреслює, що неможливо відносити дистанційне навчання і до методів навчання, як це роблять деякі автори, а також змішувати його із заочним навчанням, “хоча б тому, що при дистанційному навчанні забезпечується систематична й ефективна інтегративність, причому не лише між викладачем і студентом, але й між студентами, незалежно від того, на якому носії розміщено основний зміст навчання (в мережах або на CD-дисках). Взаємоспілкування здійснюється на основі комп’ютерних комунікацій. Тут є всі ознаки

інформаційно-виховного процесу (викладач, той, хто навчається, засоби навчання, відповідні методи навчання й організаційні форми), чого неможливо сказати про заочну форму навчання. Акцент же на самостійні види діяльності є пріоритетним не лише при дистанційних і заочних формах, але й очних” [10, с. 38].

Зазначаємо, що основу дистанційної форми навчання складає цілеспрямована та контролювана інтенсивна самостійна робота того, хто навчається, який може навчатися в зручному для себе місці, за індивідуальним розкладом, використовуючи комплект спеціальних засобів навчання та можливість контакту з викладачем за допомогою засобів телекомунікацій.

Таким чином, узалужнюючи аналіз стану наукового бачення дистанційного навчання на сучасному етапі, можна відзначити, що дистанційне навчання, згідно з нормативно-правовими документами (Положення про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах, затверджене наказом Міністра освіти і науки України від 2 червня 1999 р. № 161), є формою навчання поряд із денною, вечірньою, заочною та екстернатом. Дистанційне навчання визначається як таке, що припускає одержання освітніх послуг на відстані, в основному, без відвідування вищого навчального закладу, за допомогою нових комп’ютерних і комунікаційних технологій і є універсальною, синтетичною, інтегральною, гуманістичною формою навчання, що створює умови для студентів і адаптована до базового рівня знань і контрольних цілей студентів (В. Ю. Биков) [11].

Дистанційне навчання — це ні в якому разі не самоосвіта, не метод навчання, а форма навчання, де викладач і той, хто навчається, знаходяться один від одного на відстані та спілкуються за допомогою засобів телекомунікацій. Дистанційному навчання притаманні всі ознаки навчально-виховного процесу (викладач, студент, засоби, методи навчання й організаційні форми). У його межах реалізуються всі існуючі традиційні дидактичні принципи та з’являються нові (принципи педагогічної доцільності використання нових інформаційних технологій; принцип забезпечення безпеки інформації, яка циркулює при дистанційному навчанні; принцип відповідності технологій навчання, принцип мобільності навчання), пов’язані з використанням сучасних інформаційних технологій (В. М. Кухаренко) [7].

Визначившись із тлумаченням і розумінням дистанційного навчання та говорючи про його організацію, зазначимо, що в загальному випадку процес дистанційного навчання складається з інтервалів конта-

ктного і неконтактного періодів навчання, що чергуються. У всіх випадках превалює за часом останній, а контактний період може взагалі бути відсутній. Відповідно до ідеології дистанційної освіти, в усіх освітніх установах до слухача прикріплюється викладач-консультант (т'ютор) з напрямку чи дисципліни. Т'ютор поєднує якості викладача, консультанта і менеджера. Спілкування тих, хто навчається, між собою та з викладачем відбувається, як правило, спочатку очно, а потім дистанційно за допомогою сучасних технічних інформаційних засобів, таких як факс, телефон, електронна пошта та інших, відповідно до технічного забезпечення процесу дистанційного навчання та живостей того, хто навчається.

Розглянемо структуру дистанційного навчального курсу. Незалежно від конкретної реалізації в структурі дистанційного навчального курсу можна виділити такі блоки (Є. Г. Скибицький): інформаційно-змістовний; контрольно-комунікативний; корекційно-узагальнюючий.

Інформаційно-змістовний, у свою чергу, складається з двох підблоків: інформаційного (відображено загальні відомості про курс, що вивчається, строки вивчення курсу; графік проходження тем і розділів із дисципліни, що вивчається; форми та час звітності; графік проведення практичних і семінарських занять із використанням сучасних засобів інформатизації (електронна пошта, Пр-телефонія та ін.); графік консультатив) та змістовного (навчальні плани і навчальні програми; підручники, збірники задач, навчальні посібники, методичні рекомендації, довідники, енциклопедії, електронні підручники, аудіо-відеокасети, адреси в Інтернет; плани семінарів; список рефератів, курсових і тури (посилання на інші документи); список рефератів, курсових і дипломних робіт із дисципліни; набір анкет для первісного знайомства з тими, хто навчається; методичні рекомендації користувачам із роботи з електронними матеріалами).

Інформаційно-змістовний блок забезпечує виконання організаційної і навчальної функцій. Інформація в цьому блоці – це окремі комп'ютерні програми, цілісні електронні курси, електронні підручники, навчальні посібники і таке інше, може бути представлена як на магнітному, так і на паперовому носіях.

Контрольно-комунікативний блок містить підблоки: контрольний, що викликає тести тестування: для визначення вихідного рівня підготовки тих, хто навчається; для проміжного та підсумкового контролю; для перевірки готовності до переходу до вивчення наступного модуля; для виявлення глибини розуміння матеріалу, що вивчається; питання для самоконтролю (загальні, детальні); питання до заліків і

есімпліні; критерії оцінювання; графік контролю поточної успішності кожного курсу; графік і форми підсумкової атестації за даною програмою кодування та розкодування результатів тестування.

Комунікативний підблок містить у собі графік і види поточних консультацій із використанням сучасних засобів комунікації; графік особистих зустрічей із т'ютором.

Контрольно-комунікативний блок забезпечує виконання таких функцій: навчальної, контролюючої, комунікативної, організаційної, інфлексивної. Крім того, він дозволяє встановити оптимальний зв'язок між учасниками дистанційного навчання. Змістова функціональна інформація в контрольно-комунікативному блоці може бути представлена в трьох видах: теоретичному, аудиторно-практичному, розрахованому на самостійну роботу, що забезпечує декілька видів контролю: попередній, поточний і підсумковий.

До корекційно-узагальнюючого блоку (результати педагогічного моніторингу рівня засвоєння) входять: підсумкові результати навчальної роботи того, хто навчається; діагностика навчально-пізнавальної діяльності; аналіз результатів різних видів контролю. З цих даних і освітній установі (центри дистанційного навчання) формується база даних на кожного студента. Право доступу до неї мають адміністративні освітнього закладу та викладачі, які ведуть відповідні навчальні дисципліни. Цей блок забезпечує виконання таких функцій: організаційної, коригувальної, комунікативної, рефлексивної, прогнозуючої. Крім того, моніторинг дозволяє прогнозувати розвиток тих, хто навчається, удосконалювати зміст, структуру курсів і стратегію навчання за їх допомогою.

Конкретна реалізація може включати в себе як усі, так і окремі елементи, представлені в окремих блоках – в залежності від форм, що використовуються, і методів спілкування, а також інформаційних технологій, що застосовуються.

Розглянемо тепер процес функціонування моделі дистанційного навчання.

Як приклад нами запропонована модульна модель дистанційного навчання. Чому саме модульна? Тому, що саме в рамках модульної дидактичної системи можлива реалізація тих вимог, що пред'являються до дистанційного навчання, та базуючись саме на модульній дидактичній системі, дистанційне навчання буде ефективним і продуктивним, що доведено на практиці.

Навчання, згідно цієї моделі, поділяється на декілька етапів: перший етап – вхідний контроль; другий етап – вибір індивідуальної модульної програми; третій етап – вивчення модуля.

Вхідний контроль містить тестування базового рівня знань і визначення індивідуально-психологічних якостей того, хто навчається.

Результати вхідного контролю є основою складання індивідуальної програми навчання, покликаної значно підвищити якість навчання.

Тестування рівня знань дозволить побудувати змістовну структуру модуля і починати його вивчення або з додаткового матеріалу, або з першого чи з наступних навчальних елементів, з яких складається модуль.

Виявлення індивідуально-психологічних особливостей того, хто навчається, призначено для адаптації пізнавального процесу до індивідуальних характеристик студента.

У нашому випадку запропоновано за допомогою інструментів нейролінгвістичного програмування і соціоніки визначити провідну модальність і репрезентативну систему студентів, а також їх тип інформційного метаболізму.

Це дозволить адаптувати зміст навчального матеріалу до провідної модальності того, хто навчається, – візуальної, аудіальної, кінестетичної чи дигітальної, а також сформувати індивідуальну стратегію навчання відповідно до особливостей індивіда щодо засвоєння, обробки та передачі інформації.

Безпосередньо засвоєння модуля починається з того, що студент “заходить” на сайт кафедри, знаходить потрібну йому сторінку навчального курсу, знайомиться з його характеристикою, а саме метою, структурою, методичними рекомендаціями з вивчення, літературою, завданнями для самоконтролю і контролю з боку викладача, умовами прийому до навчальної групи. Як правило, ці відомості повністю відкриті на сервері для ознайомлення. Відкриті й самі курси, але лише реєстрація дає можливість отримати пароль і стати повноправним учасником навчального процесу під керівництвом викладача (тьютора), тобто отримати повний доступ до змісту курсу, можливості роботи в чаті, участі в дискусіях, роботи з електронною бібліотекою, звітувати про пройдений матеріал.

Для розроблювачів курсів необхідно приділити особливу увагу обов’язковому використанню при розробці інформційного блоку тієї перемедійних технологій для збільшення сприйняття навчального матеріалу, розширення способів отримання знань і формування у студентів уміння самостійно працювати в інформційному просторі. Детальнішим чином також повинні бути складені методичні рекомендації

на вивчення з вивчення матеріалу модулів. Усе це потребує від розроблювачів курсів глибокого знання як свого матеріалу, так і дидактичних аспектів педагогіки.

Інакше чином, узагальнюючи викладене, відзначимо, що, передусім, дистанційне навчання є формою навчання, що припускає одержання освітніх послуг на відстані за допомогою нових комп’ютерних і комунікаційних технологій. Основу дистанційної форми навчання становить цілеспрямована та контрольована інтенсивна самостійна робота того, хто навчається.

Групування дистанційного навчального курсу, незалежно від конкретної реалізації, повинна мати інформаційно-змістовий, контрольно-комунікативний і корекційно-узагальнюючий блоки.

Примітну реалізацію навчання на відстані краще здійснювати в рамках модульної дидактичної системи, оскільки саме в ній можлива реалізація тих вимог, які пред’являються до дистанційного навчання та базуються на модульній дидактичній системі, що доведено на практиці.

1. *Лисак В. Ю.* Дистанційна освіта – перспективний шлях до розвитку професійної освіти // Педагогічна газета. – 2001. – № 1. – С. 2.
2. *Лемкин В., Вымятин В., Можалева Г., Тарунина Г.* Дистанционное обучение и мультимедиа // Высшее образование в России. – 1998. – № 4. – С. 23-27.
3. *Клишинец В. П.* Дистанционное обучение в высшей школе: модели и технологии. М.: Центр информатизации Минобразования России, 1999. – 42 с.
4. *Кучинев Л. Н., Агшин А. В.* Дистанционное обучение в сети Интернет // Вестник школы. – 2001. – № 11. – С. 19-22.
5. *Кинельев В.* Дистанционное образование – образование XXI века // Вестник средней школы. – 1995. – № 5. – С. 4-9.
6. *Курчумська Н. О.* Дистанційне навчання: підходи до реалізації // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: 36. наук. праць. – Київ – Вінниця: ЛОУВ Вінниця, 2000. – С. 29-32.
7. *Кухаренко В. М., Рибалко О. В., Сироманко Н. Г.* Дистанційне навчання: умови застосування. Дистанційний курс: Навч. посібник: 2-е вид., доп. / За ред. В. М. Кухаренка. – Харків: НТУ “ХПІ”, “Торсинг”, 2001. – 320 с.
8. Національний центр статистики образования (NCES), национальный обзор дистанционного образования – <http://nces.ed.gov/ipeds/data2000/2000013/pdf>
9. *Кесяничков В. И.* Заочное или дистанционное образование: близнецы или антитепы? // Открытое образование. – 2002. – № 2. – С. 64-74.
10. *Нолант Е. С.* Теория и практика дистанционного обучения // Инфо. – 2001. – № 5. – С. 37-43.
11. *Саменев В.* Дистанционные методы обучения, состояние, проблемы, перспективы // Дайджест школа-парк. – 2001. – № 3-4. – С. 81-90.

12. Кутюрской А. В. Современная дидактика: Учебник для вузов. – СПб: Питер, 2001. – 544 с.

13. Дистанционное образование // Энциклопедия профессионального образования: В 3 т. / Под. ред. С. Я. Батышева. – М: АПО, 1998. – Т. 1. – С. 273.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2004

П. Стефаненко

Дидактические особенности дистанционного обучения

в высшей школе

Рассмотрены особенности внедрения дистанционного обучения в учебный процесс высшей школы. Проанализированы различные подходы, взгляды ученых и исследователей в вопросах построения дистанционных курсов и их практического внедрения в образовательной среде.

Р. Стефаненко

Didactic Peculiarities of Correspondence Course at High School

The peculiarities of introducing the correspondence course in the process of studying at a high school are considered. Different approaches, scientists' and investigators' views on the question of forming correspondence courses and their practical use in the educational sphere are analyzed.